

Ur *Fjärde Internationalen* 1/1992

Ernest Mandel

Har socialismen någon framtid?

För att kunna undersöka hur det står till med den socialistiska idén och med hjälp av dess tidigare historia kunna förutspå framtiden, måste man också analysera hela vår tids ekonomiska, sociala, politiska, kulturella och ideologiska historia. Socialismens historia är 1900-talets drama.

Det skulle krävas mer än en tjock bok för att behandla ämnet uttömmande. Därför är det omöjligt att i en artikel ta upp ämnet på ett tillfredsställande sätt. Nyanserna, den vetenskapliga underbyggnaden och hänvisningar till fakta får anstå. Kvar blir en analys som bygger på en logisk och dialektisk argumentering och som därför blir obestridlig.

Denna analys är varken dogmatisk eller deduktiv. Den utgår från oräkneliga empiriska data (som jag kan redovisa om någon skulle kräva det).¹ Läsaren får alltså nöja sig med att följa tankegången och utifrån sina egna värderingar antingen godta eller avvisa den.

Socialismens kris är ett obestridligt faktum. Sedan mer än 150 år har socialismen varit en rörelse vars idéer och handlingar syftar till att ersätta det borgerliga samhället med ett radikalt annorlunda och alltigenom bättre samhälle.

Bättre betyder naturligtvis inte perfekt. Bortsett från en liten minoritet (som inte längre finns) har de flesta socialister aldrig någonsin gjort sig skyldiga till drömmier om det tusenåriga rike, som både okunniga och oärliga motståndare påstått. Vi har aldrig påstått att det handlar om att skapa "ett paradys på jorden" eller att avsluta det mänskliga dramat. Än mindre gäller det att komma till "historiens slut".

Tvärtom, för Karl Marx, Friedrich Engels och flera andra socialistiska tänkare betydde socialismen slutet på människans förhistoria och inledningen på människosläktets verkliga historia. Det ovärdiga skådespel som människor hittills tvingats delta i — där människor förtrycks och dödas på grund av eländiga levnadsvillkor och gemena intressen — skulle upphöra. Det skulle innebära början på det verkligt mänskliga skådespel där konflikterna skulle skilja sig från djurens (det är att förtala djuren!) och vara värdiga människosläktet

Alla socialister har dock skapat sig en bild av ett samhälle i vilket det borgerliga samhällets grundläggande fel och alla former av klassamhälle skulle avskaffas. Målet var ett samhälle utan utsugning, förtryck, våld, orättvisa och diskriminering. Ett samhälle vars sociala förhållanden präglas av samarbete och solidaritet i stället för konkurrens, allas kamp mot alla och girighet efter pengar. Att avskaffa det privata ägandet till de stora produktions- och distributionsmedlen och införa ett planerat näringsliv ansågs som nödvändiga, om än inte tillräckliga, förutsättningar för att nå målet.

En social revolution

Det handlar om en sammanhängande social förändring, en social revolution i begreppets djupare innebörd (inte i dess snävare betydelse, där revolution likställs med våld). Detta mål delades av alla socialister, oavsett vilka politiska och strategiska uppfattningar de hade, så sent som på 1920- och 30-talet — många stred för det ytterligare några årtionden till — men också av bundsförvanterna i kolonierna och halvkolonierna, där de kämpade i befrielse-rörelserna.

¹ Sedan flera år skriver jag på en balansräkning över ett århundrades diskussion om marxismen. Den ekonomiska delen av sammanfattas i ett förord i den pocketupplaga som Penguin Books utgivit av *Kapitalet* i tre band.

Det finns ett bra exempel på detta: när 30-talets depression utbröt, ljöd det nästan enhälliga svaret från hela den socialistiska rörelsen, från alla riktningar: ”Mot den kapitalistiska krisen, för en socialistisk /demokratisk / nationell planhushållning!”

I dag är det tyst – trots den djupa och långvariga depression som inleddes på 1970-talet.² Det gäller de flesta strömningar, såväl ledning som medlemmar, i väst såväl som i öst och syd. De svar som hörs är halvhjärtade och sägs med ringa övertygelse.

Den rörelse som jag tillhör – Fjärde Internationalen – svarar alltjämt lika övertygat (visserligen med andra argument än dem vi förde fram 1930-55).³ Men vi gör oss inga illusioner – vi representerar för närvarande endast en begränsad minoritet, om än inte den enda, med denna inriktning.

Socialismens kris är framför allt en trovärdighetskris. Fem generationer socialister och tre generationer arbetare var djupt och orubbligt övertygade om att socialismen, just så som vi definierat den, var både möjlig och nöd väändig.⁴ Dagens generation är inte övertygad om socialismens möjlighet. Den betvivlar rent av, helt eller delvis, att den är nödvändig och något positivt.⁵ Socialismen befinner sig med andra ord i en djup kris.

II

Socialismens kris är främst en kris för socialisternas praktik. Detta är min första centrala tes. Krisen är en följd av å ena sidan stalinismens och post-stalinismens historiska skeppsbrott och å den andra socialdemokratins – med dess olika varianter av reformistisk gradualism (eurokommunism och småborgerlig nationalism i tredje världen) – misslyckande.

Spontant kanske någon invänder att det är bisarrt att skilja så hårt mellan teori och praktik. En förespråkare för ett dialektiskt tänkande skulle anse att detta åtskiljande är ohållbart.

Låt mig därför närmare gå in på frågan. Min definition av socialismens kris som ett uttryck för ett i första hand praktiskt misslyckande stödjer sig på fyra argument som endast med största svårighet kan vederläggas.

Till att börja med handlar det om en trovärdighetskris i de breda massornas ögon. En kris som är inte begränsad till en mindre krets av intellektuella och politiker.

Nu bestäms inte de breda folklagens handlande av deras uppfattning om teorier. Hur kan de påstådda felaktigheterna i Marx *Kapitalet* eller Lenins *Vad bör göras?* bestämma miljontals människors handlande när 95 procent av dem aldrig har läst böckerna?

De får sin övertygelse och sina uppfattningar genom egna erfarenheter och inte genom läsning eller skolning (inte ens när de redan delvis undandragit sig den härskande klassens ideologiska inflytande och nått olika grader av klassmedvetande).

² Se [Långa vågor i den kapitalistiska utvecklingen](#), Röda Bokförlaget AB, 1981.

³ Jag förespråkar en socialistisk och demokratisk planhushållning som är oskiljbar från demokratisk pluralism. De arbetande måste vara suveräna och fria att själva bestämma hur de ekonomiska resurserna skall användas. En sådan suveränitet är omöjlig utan friheten att kunna välja mellan olika sammanhängande planförslag, d v s mellan flera olika plattformar eller partier.

⁴ Väl att märka inte oundviklig. Marx och Engels, Lenin, Luxemburg och Trotskij avvisade alltid uppfattningen om socialismens oundviklighet. De framförde kapitalismens framtid som ett alternativ: socialism eller barbari. De arbetandes och socialisternas medvetna, organiserade aktioner betraktades som nödvändiga för att undvika barbariet.

⁵ Professor Alec Nove menar i *Teori för en möjlig socialism* (Röda Bokförlaget, Malmö 1986) att den förhärskande uppfattningen bland ansedda reformister och nyreformister är att ”socialismen efter Marx” är helt orealistisk och utopisk. Samtidigt betvivlar han dess nytta.

Av sina erfarenheter från dels socialister och dels det dagliga mötet med den kapitalistiska verkligheten, är den viktigaste erfarenheten socialisternas praktiska handlingar — inte deras teorier.

Vad är det för övrigt som säger att kommunisternas praktik sedan 1923 och socialdemokratins praktik sedan 1914 på minsta vis överensstämmer med den socialistiska (inte bara den marxistiska!) teorin? Inte om man jämför med den som bedrevs av socialdemokratien i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet och mellan 1900-1920 av den revolutionära socialistiska vänstern och därefter av kommunisterna.

Hur kan man hävda att en katastrofal praktik beror på att teorin är felaktig, när praktiken först uppstår efter brottet med teorin!

Är teorin riktig?

För att kunna avgöra om en teori om samhällsutvecklingen är korrekt eller felaktig måste man kunna besvara följande fråga: Kan man med hjälp av teorin analysera de viktigaste långsiktiga samhällsekonomiska utvecklingstendenserna? Gick det att förutsäga huvuddragen i den utveckling, som har dominerat vårt århundrades historia? Duger den också i dag för att analysera och förutsäga vad som kommer att hända under de närmaste 20 eller 30 åren?

Jag vill utan att tveka besvara dessa frågor med ett ja. Jag anser mig också kunna påvisa detta. Därför anser jag det inte bara vara absurt att göra en riktig teori ansvarig för de förbrytelser som begåtts av en felaktig praktik — jag är dessutom övertygad om att en sådan ansats för att lösa socialismens kris förvränger synen på vilka medel som är lämpliga för att kunna komma till rätta med det som är fel. De som säger detta leds ofelbart in i en återvändsgränd.

Fasansfulla förbrytelser

Mitt fjärde argument är ändå det starkaste. När jag talar om socialismens båda massrörelser och 1900-talets organiserade arbetarrörelse och deras skeppsbrott handlar det varken om ”fel”,⁶ mindre synder eller negativa personliga handlingar.⁷ Det handlar om fasansfulla förbrytelser som drabbat miljontals människor.

Det är absurt att jämställa detta med det ena eller andra allvarliga felet i en analys eller förutsägelse hos Marx, Lenin, Trotskij eller vem som helst (om man nu överhuvudtaget kan påvisa sådana felaktigheter).

Stalinismens och post-stalinismens brott är:

- undertryckandet av all rådsdemokrati och av de kommunistiska arbetarnas maktdeltagande i Sovjetunionens politiska liv sedan åtminstone 1923/24, om inte tidigare;
- tvångskollektiviseringen av jordbruket och den omänskliga deporteringen av faktiska eller påstådda kulaker;
- de skoningslösa utrensningarna från 1934, som kostade åtminstone en miljon kommunister livet;
- ockupationerna och förtrycket efter pakten mellan Hitler och Stalin;
- de omfattande utrensningarna som gjordes mellan 1945-53 i de länder som ockuperades eller behärskades av Sovjetunionen;
- det militära krossandet av den ungerska revolutionen 1956;
- den militära ockupationen av Tjeckoslovakien och undertryckandet av ”Pragvåren” 1968;
- den blodiga repressionen som åtföljde ”Kulturrevolutionen” i Folkrepubliken Kina;

⁶ Deng Xiaoping tog sig friheten att kalla Pol Pot för en statsman som ”begått en del fel.” En miljon mördade — det kallar han ”en del fel.”!

⁷ Jag vill inte förgifta diskussionen med angrepp ad hominem. Men ”champagnesocialismen”, att göra vad britterna kallar för ”supa och äta med den härskande klassen” har skadat socialismens anseende hos folk oerhört.

- Pol Pot-regimens grymheter i Kampuchea;
- invasionen av Afghanistan;
- det sociala skyddsnätets sammanbrott i Sovjet, vilket ledde till att landet i slutet av 80-talet i stort sett var det enda i världen där medellivslängden sjönk och barnadödligheten ökade.

Möjligt att undvika

Det hade varit möjligt att helt och hållit undvika dessa förbrytelser. De är inte alls det ”logiska” eller ”oundvikliga” resultat av ”marxismen-leninismen”. Många, många kommunister slog i rätt tid larm om de politiska beslut som hotade att leda till detta. De brännmärkte redan då konsekvenserna av besluten — inte först tio, tjugo eller trettio år senare. I flera fall kostade det dem livet, för att bara erinra om Nikolaj Bucharin, Leo Trotskij och Imre Nagy. Men dessa personliga öden förminskas naturligtvis i folks ögon med tanke på förbrytelseernas avskyvärda omfattning.

Försöket att framställa dessa brott som imperialistisk propaganda eller att förhindra att de avslöjades under förevändning av att det skulle göra arbetarna besvikna, var historiskt sett dömt att misslyckas. Man kan inte under en längre tid förneka en verklighet, som nästan halvannan miljard människor själva upplevt.

Sanningen kommer alltid fram tills sist. De flesta arbetare fick eller tog reda på sanningen redan för tjugo år sedan eller kanske redan 1956. (Många revolutionärer visste om den ännu tidigare.) Gorbatsjovs glasnost legitimerade till sist sanningen med den sovjetiska statens sigill.

Det är emellertid galet och djupt reaktionärt, anti-kommunistiskt och anti-socialistiskt att göra de många människornas socialistiska övertygelse ansvarig för de katastrofala brott som Stalins och hans efterträdares brott och som avslöjats under glasnost. Orsaken till desorienteringen och demoraliseringen kan inte sökas i avslöjandet av brotten. Den beror på själva brotten.

De indirekta konsekvenserna

De anklagelser som jag — men även folkflertalet, arbetarna och kommunisterna i Sovjet och Östeuropa — för fram gäller endast de omedelbara konsekvenserna av Stalins förbrytelser.

För att vara fullständig måste man också räkna in de indirekta konsekvenserna av stalinisternas och post-stalinisternas politiska illdåd:

- ”socialfascismens” teori och praktik i Tyskland;
- brytandet av arbetarnas enhetsfront i Spanien i september 1936;
- förräderiet mot det folkliga upproret i Indien 1942;
- inställningen till det folkliga motståndet mot nazisterna i Polen 1939-45;
- det indonesiska kommunistpartiets katastrofala politik mot landets borgerliga arm;

Detta är bara de exempel som lett till de svåraste följderna — de politiska konsekvenserna har inneburit miljoner människors död.

Socialdemokratins skuld

Det bokslut som denna översikt leder till är fruktansvärt. Men den internationella socialdemokratins bokslut är knappast mindre lättare eller mindre blodigt. Om man bortser från de få berömvärda undantagen (framför allt Italien), försvarade den internationella socialdemokratin första världskrigets blodbad med motiveringen att ”fosterlandet skulle försvaras” — ett vansinne som praktiskt taget ingen bestrider i dag.

Första världskrigets blodbad drabbade inte bara 10 miljoner människor, blomman av den europeiska ungdomen. Det utgjorde också en historisk vändpunkt. Från detta ögonblick blev

inte bara våldet och brutaliteten allt värre, det sågs dessutom som något ödesbestämt och oundvikligt i metropolernas samhällsliv.⁸

Militarismen, statens brutalitet (man talar inte utan orsak ibland om statsterrorism) som socialisterna förbittrat bekämpat sedan 1800-talets början, bejakades undan för undan av ”liberala humanister”⁹ och en växande del av socialdemokratien.

Vid slutet av denna den fega resignationens väg, som socialdemokratien gett upp kampen mot och som Rosa Luxemburg symboliserar motståndet mot, ser vi katastrofer som Auschwitz, Hiroshima och hoten om att mänskligheten skall utplånas i ett kärnvapenkrig.

Av blind anti-kommunism tillät den tyska socialdemokratien medvetet den preussiska militarismen bestå och bilda Freikorps ur vilka de nazistiska SA och SS kärna utvecklades. Socialdemokraterna skylde över morderna på Karl Liebknecht, Rosa Luxemburg och tiotusentals arbetare. De förhindrade möjligheten till ett socialistiskt Tyskland — något som skulle ha besparat mänskligheten Stalins och Hitlers skräckfyllda hemsökelse.

Genom sin politiska blindhet 1929-33, sin absurda legalism och vägran att organisera en upprorisk generalstrejk mot Hitler så länge det var möjligt, blev socialdemokratien medansvarig till den nazistiska diktaturens uppkomst och konsolidering; följden blev andra världskriget och 80 miljoner människors död.

Kolonialkrigen

Socialdemokratiska regeringar eller regeringar med socialdemokratiskt deltagande organiserade eller dolde kolonialkrigen i Indokina, Malaysia, Indonesien och Algeriet. De organiserade eller dolde tortyr, framför allt i Algeriet. De inskränkte i stor omfattning de demokratiska friheterna i första hand i Indien, Indonesien, Egypten, Irak och Singapore. De dolde och stödde upprätthållandet av Sydafrikas omänskliga apartheidregim.

Den brittiska Labourregeringen tog på sig ansvaret för att Ruhrområdets kol och stål inte förstatligades efter 1945. Därmed kunde de koncerner som finansierat och stött Hitler behålla sina industrier. Ändå hade två tredjedelar av befolkningen tydligt uttalat sig för ett förstatligande och att samma regering förstatligade kolet och stålet i Storbritannien.

Den internationella socialdemokratien medverkade i hela det kalla kriget. Den godkände utplaceringen av kärnvapen i Västeuropa, stödde NATO och vidmakthöll delningen med en primitiv antikommunism.

Ännu i dag stretar den emot att de franska och portugisiska kommunistledda fackföreningarna (CGT) inlemmas i en gemensam fackförening inom EGs ram, vilket enbart gynnar kapitalet.

Den gör som förut gemensam sak med imperialismen — med följd att Tredje världens folk suges ut. Den stödde och organiserade själv från 70-talets senare hälft svångremspolitiken — något som storkapitalet utnyttjar för att försvara och höja sin profit genom att sänka real-lönerna och öka arbetslösheten.

⁸ Våld användes naturligtvis i stor omfattning i tredje världen under 1800-talet. Från 1914 började först imperialismen och därefter fascismen att alltmer använda sig av samma metoder i moderländerna som de använt sig av i kolonierna.

⁹ Inte utan skam läser man hyllningarna till kriget som så ansedda författare som Thomas Mann, Emile Verhaeren, Marcel Proust, Grigorij Plechanov, H G Wells m fl författade. Det fanns endast några få positiva undantag.

Värsta brottet

Men stalinismens och socialdemokratins historiska skeppsbrott har en dimension som överträffar de nämnda förbrytelseerna. Det värsta är att de misslyckats att förverkliga uppbygget av ett socialistiskt samhälle.

Socialismen har funnits i mer än 150 år, den organiserade arbetarrörelsen har kämpat lika länge. Men trots oräkneliga imponerande strider och oerhörda offer, existerar inte socialismen någonstans i vår värld. Detta vet folk mycket väl, trots propagandans påståenden om motsatsen. Detta är uppenbarligen den främsta orsaken till den ideologiska förvirringen och skepsisen. Är det realistiskt att sträva mot ett mål som efter 150 år av bemödanden ännu inte nåtts? Lönar det sig fortfarande att offra något för detta? Så lyder den grundläggande frågan som de ställer sig.

Med detta i bakhuvudet var den största tjänst man kunde göra den internationella borgarklassen, att förse de hybrida övergångssamhällena i Sovjet, Kina, Östeuropa och annorstädes med etiketten ”socialistiska.” Inget kunde ha misskrediterat socialismen mer än denna oerhörda teoretiska dumhet.

Det gjorde det möjligt för borgarklassen, dess politiker och ideologer, att med obestridliga bevis håfullt förkunna att det pågick krig mellan ”socialistiska” länder, att det fanns ”socialistiska” koncentrationsläger, ett materiellt armod bland arbetarklassen under ”socialismen”, ett ”socialistiskt” förtryck av kvinnorna, ett ”socialistiskt” missbruk av mänskliga rättigheter, ”socialistisk” prostitution och korruption o s v.

Var det detta som män och kvinnor under Pariskommunen, som medlemmarna i *Schutzbunds* i Wien 1934, som hjältarna och hjältinnorna i Spanien sommaren 1936, som deltagarna i Den långa marschen i Kina eller Stalingrad 1943, kämpade och dog för?

Parlamentarism

På en ännu lägre nivå, men med motsvarande följder, står socialdemokratins historiska misslyckande. Ett århundrade efter kampen för den allmänna rösträtten, då de parlamentariska församlingarna skulle erövrats, efter årtionden av edsvurna löften — ”Ge oss 50,1 procent av rösterna och vi skall förverkliga ert (vårt) mål” — måste man erkänna det uppenbara: Överallt där det funnits en socialistisk majoritet i parlamentet, finns fortfarande kapitalismen.

De mest övertygande exemplen är Sverige och Frankrike (men också Österrike, Norge, Australien, Nya Zeeland och Spanien och Portugal efter 1974.)

Den oförglömlige Olof Palme hamrade i en av sina sista valrörelser in argumentet: ”Ge oss majoritet i riksdagen, annars kommer de 15 familjer som styr näringslivet också att styra regeringen!” Är det inte en svidande vidräkning, att efter 50 år av nästan oavbrutet socialdemokratiskt regeringsinnehav behärskar 15 familjer ett lands näringsliv?

I Frankrike i början av 80-talet hade socialist- och kommunistpartiet tillsammans 65 procent av platserna i parlamentet. De valdes av en absolut majoritet av väljarna för att genomföra en förändring. Men så gott som ingenting hände. Efter erfarenheten med Vänsterunionen (där socialist- och kommunistpartiet ställde upp tillsammans i valet, red anm) är Frankrike lika kapitalistiskt som innan, men med ännu högre arbetslöshet. Är det då konstigt att folk är skeptiska inför möjligheten av att radikalt förändra samhället och inför det socialistiska projektet?

Vid genomgången av 150 års socialistisk kamp måste man dock nyansera anklagelserna på en punkt: Även om slutmålet aldrig uppnåtts har ändå många delmål framgångsrikt uppnåtts. Förhållandet mellan bakslagen och framgångarna förtjänar att närmare analyseras.

Mer än hundra år av socialisternas (av alla riktningar) envisa strävanden, har förändrat samhället på ett grundläggande sätt över hela världen, trots att de inte någonstans lett till ett socialistiskt samhälle.

För 150 år sedan slet åttaåriga flickor under omänskliga villkor i kolgruvor. I dag existerar inte sådana fasor längre, varken i väst eller öst. Till och med på det södra halvklotet förekommer det alltmer sällan – detta beror på socialisternas och kommunisternas envisa kamp.

För 150 år sedan levde sjuka, invalider, arbetslösa och åldringar i djupaste armod. Så sent som år 1900 sprang barn barfota genom fattigkvarteren i så rika städer som London och New York. I dag har uppbygget av ett åtminstone minimalt socialt skyddsnät gjort det möjligt att avskaffa detta elände. Medlemmar i fackföreningar, socialister och kommunisterna, har visserligen tagit upp kampen för samma mål i Tredje världen, men har hittills nått ganska blygsamma resultat.

För 150 år sedan utgjordes merparten av de arbetande – bortsett från en liten grupp högkvalificerade arbetare – av kulturlösa, moraliskt och av alkohol avtrubbade, varken skriv- eller läskunniga kvinnor och män. Socialisternas, kommunisternas och arbetarrörelsens envisa kamp ledde till sist till att de kunde ta de första stegen mot kunskap, kultur, människovärde och självförtroende.

Stalinismen och maoismen har frambringat skrämmande företeelser. Men ingen kan med gott samvete förneka att den ryska, kinesiska, jugoslaviska och kubanska revolutionen och liknande rörelser möjliggjort framsteg och en början till frigörelse.

För att konstatera detta behöver man bara jämföra den eländige ryske bonden från 1850, som kunde piskas och deporteras på grund av en struntsak, den torftige bonden från 1910, som varken kunde läsa eller skriva och periodvis drabbades av hungersnöd, med dagens kultiverade sovjetmedborgare.

Man kan jämföra det gamla Kinas städer, som befolkades av okvalificerade arbetare som drog sina rikshaws och fick en skål ris om dagen, om de nu fick något att äta överhuvudtaget, med dagens kinesiska städer i vilka miljontals medborgare äger en cykel och där 25 procent av alla hushåll i städerna och på landsbygden förfogar över en tvättmaskin.

Man behöver bara nämna att Kuba i dag kan uppvisa Latinamerikas lägsta dödlighetstal och att landet intar en ledande ställning i världen vad gäller läs- och skrivkunighet, lärarutbildning och antalet tryckta böcker.

Inte förgäves

Socialister och kommunisterna har med andra ord inte kämpat förgäves. Och det går absolut inte att påstå att de arbetande bemödat sig förgäves om att förbättra sin ställning. Hela denna verksamhet och alla dessa ansträngningar har redan förändrat världen på ett genomgripande sätt.

Det är på dessa erövringar och på en kritisk granskning av såväl framgångar som misslyckanden, som en analys av socialismens framtid och möjligheter måste grundas.

Enligt min mening har det dessutom ägt rum en förändring i folks medvetande, vilket har spritt den socialistiska kampen över världen.

Majoriteten av de arbetande accepterar sina bojor, vilka en gång i tiden sågs som ofrånkomliga, enbart av den anledningen att de nedärvt från gamla tider.

Nya värderingar

De traditionella värderingar som godtogs 1850, 1900 och ännu 1945 – ”Det är Guds vilja”, ”Fosterlandet kräver det”, ”Det har alltid funnits elände”, ”De rika är rika eftersom de utgör en naturlig elit”, ”De bästa styr oss”, ”Vi är för okunniga för att kunna göra oss av med arbetsgivare och ministrar”, ”Krig är oundvikliga och en skola i mod och manlighet”, – uppfattas som löjeväckande eller föraktas.

Till och med de mest insiktsfulla och humanistiska delarna av kyrkan tar avstånd från dem.

Majoriteten av de arbetande i såväl väst och öst som syd är i dag övertygade om att ”de där uppe”, världens herrar”, är både korrupta och inkompetenta.¹⁰

Detta är en allmänt utbredd erfarenhet som den socialistiska rörelsen i sina bästa stunder kunnat dra nytta av och vars medvetandegörande den underlättat (inte ”förorsakat”). Ett viktigt mentalt och moraliskt tillfrisknande utfördes.

Det bekräftar Abraham Lincolns visa ord: ”Man kan vilseleda åtskilliga människor hela tiden och alla människor en viss tid, men aldrig alla människor hela tiden.”

Detta är ett av de viktigaste skälen som trots allt rättfärdigar den historiska optimism som många människor delar och som gör att de fortsätter att kämpa för ett socialistiskt samhälle.

Den övervägande majoriteten av de arbetande förkastar det borgerliga samhällets legitimitet och i än högre grad de östeuropeiska ländernas styrelseskick, samtidigt som de bemöter de socialistiska projekten med skepsis. Detta är den empiriskt verifierbara subjektiva realitet från vilken vi måste utgå.

Här skulle man kunna invända: Men folk i allmänhet avvisar inte det borgerliga samhällets grundläggande värden, strävan efter mer pengar för att kunna förbättra sin materiella standard och t ex att komma över ”konsumtionssamhällets” överflöd av prylar.

Den invändningen grundas på en analytisk och semantisk förvirring. Det som framför allt utmärker det borgerliga samhället är inte att pengar används som bytesmedel, som ett verktyg att kunna förvärva konsumtionsvaror. Det är i stället att uppnå profit för att förmera kapital.

I det första fallet är pengarna ett enkelt medel med ett bestämt ändamål. Ingen normal löntagare skulle ha det minsta emot att utan betalningsmedlet pengar komma över de önskade varorna och tjänsterna – ungefär: gratis fördelning – såvida de är fria att välja och att kvaliteten på det som fördelas inte försämras.

Däremot kan ingen kapitalist som företagare eller spekulant berika sig genom att exploatera andras arbete, samla ihop en privat förmögenhet eller att låta sina barn överta den, om inte penningen behärskar samhället.

Liten minoritet

Detta andra ”värde” vare sig ”förandligas” eller omsätts i praktisk handling av de flesta löntagare. Det är betecknande för kapitalismen, att en liten minoritet endast kan omsätta detta värde i praktiken om det stora flertalet samtidigt undanhålls detta.

Finns det ett orsaksmässigt samband mellan de delreformerna och delvisa framgångar, som arbetar- och den socialistiska rörelsen har uppnått, och misslyckandet att förverkliga ”slutmålet”? Anarkisterna och vissa grupper som tillhör den yttersta vänstern tror det. Argumentationen håller emellertid inte.

¹⁰ Den tilltagande kriminaliteten i det borgerliga samhällets topp har också att göra med detta. Denna kriminalitet är strukturellt förbunden med spekulations-, kreditens och finanskapitalets större roll.

Man kan dessutom diskutera om de breda löntagargrupperna i de imperialistiska metropolerna bättre härdar ut vardagslivet eftersom deras förhållanden onekligen har förbättrats. Detta skulle kräva en detaljerad, empiriskt underbyggd och statistiskt belagd analys av olika uppfattningar och beteendemönster.

Ändå skulle inte motargumentet vederläggas — efter 1914 handlade allt fler löntagare allt oftare i en anda av protest mot kapitalismen.

Sammanhållning

Vänsterargumentet, att ingenstans i världen har stort elände eller absolut utarmning lett till breda massrörelser, som strävat efter att avskaffa kapitalismen eller till och med grunda ett socialistiskt samhälle, vederläggs därigenom slutgiltigt. Orsaken är uppenbar.

En bred rörelse mot den rådande ordningen med målet att ersätta den med en bättre, fordrar en hög grad av sammanhållning, organisation, självförtroende och kamperfarenhet från de arbetandes sida. Det kan aldrig utvecklas ur armod, hopplöst elände och förnedring.

Försvaret av landvinningarna förklarar varför väljarna för det mesta — med USA som det stora undantaget — till sist föredrar de reformistiska och nyreformistiska partierna. Till och med i Ungern och Polen kunde kommunistpartierna och dess förbundna samla en ansevärd andel av rösterna, trots att de var ansvariga för en svår ekonomisk kris.

Ett resignerat val

Visserligen kännetecknas röstbeteendet av brister, t ex illusioner om partiernas verkliga natur, eftersom det handlar om ett resignerat val av det ”mindre onda” med många förbehåll och lågt valdeltagande. Men det är ändå ett typiskt väljarbeteende. Av samma skäl har socialisterna för det mesta alltid försökt stödja och leda kampen för reformer, erövringar och försvaret av demokratiska friheter i de kapitalistiska länderna och ökad levnadsstandard.

Den rörelse av socialistiska revolutionärer som jag tillhör, för denna tradition vidare. De förebråelser, som vi kastar mot socialdemokratien och som vi allt oftare måste rikta mot flera andra strömningar, som ännu (för hur länge?) bekänner sig till kommunismen, gäller att de till och med ger upp den beslutsamma, kompromisslösa kampen för reformer.

De offerar den på den ”samhällsfredens” altare, för att ”garantera våra gemensamma institutioners stabilitet” eller för att ”upprätthålla näringslivets konkurrensförmåga” eller andra liknande skäl — det är bara borgarklassen som vinner på det.

Reform och revolution

Den falska motsättningen mellan reform och revolution, mellan delmål och slutmål, som redan Rosa Luxemburg mästertligt undersökte i sina viktigaste verk 1900-1910, visar dock på de problem som ligger till grund för socialdemokratins och stalinismens praktiska misslyckande. Det gäller de samhälleliga och psykologiska konsekvenser som delerövringarna får på arbetarrörelsen själv.

Man kan sammanfatta dem i följande formel: den allt större roll som den alltigenom konservativa arbetarbyråkratin och den socialistiska byråkratin spelar.

För folk i allmänhet är reformerna erövringar, som inte nödvändigtvis och inte alltid förutsätter att de accepterar den rådande ordningen. Ständigt återkommande eller kortvarig arbetslöshet, ständiga sänkningar av levnadsstandarden, ständigt återkommande krig och kriser och ständigt återkommande inskränkningar av de demokratiska rättigheterna är bakslag, vilka förhindrar en sådan permanent integration.

Byråkratin

Det förhåller sig annorlunda med byråkratin, som utvecklats ur arbetarrörelsen i de kapitalistiska länderna och som gripit makten i de post-kapitalistiska länderna.¹¹ Socialt har byråkratin lyckats höja sin levnadsstandard¹² till en nivå som motsvarar den erövrade ställningen och slutgiltigt integrerats i det borgerliga samhället och staten. I de östeuropeiska länderna genomförde nomenklaturen ”socialismen” främst för sig själv – i stället för att förverkliga den för hela folket.¹³

Att framhålla ett linjärt, automatiskt orsakssamband mellan å ena sidan den socialdemokratiska, (post)stalinistiska och fackföreningsbyråkratins obestridliga materiella intressen och å andra sidan byråkratins vägran att kämpa för slutmålet, innebär likväl att man ger vika för en skral materialism eller konspirationsteori. Båda står i motsättning till en materialistisk historieförklaring.

Det hela bottnar i rädslan för att förlora det uppnådda, att ”hoppa ut i mörkret”, att förhållandet mellan mål och medel skall andras och att ”organisationen” gör sig oberoende, förvandlas till en fetisch och blir ett självändamål. Försvaret av ”makten”, ”partiets” statsmakt, får överhanden över kampen för socialismens faktiska förverkligande.

Detta har på ett närmast fanatiskt sätt framförts av den socialdemokratiska byråkratin, då den har försvarat de ”demokratiska institutionerna” mot folket i revolutionära situationer.¹⁴ Inte mindre fanatiskt har den stalinistiska och poststalinistiska byråkratin hållit fast vid försvaret av myten om ”socialismen i ett land” (eller i ett läger) eller det statsbärande partiet (”om partiets ledande roll ifrågasätts, är kapitalismens återupprättande oundvikligt”) mot folket.

Den lösning som historien själv frambringat, kan sammanfattas med den brittiske vänstersocialisten Aneurin Bevan's ord: ”Socialisternas uppgift är inte att utöva makt. Deras uppgift är att utöva makt för att förverkliga sitt program.”

All maktutövning, alla varianter av ”förvaltningsocialism” som leder till beslut som står i motsättning till programmet (vill man undvika anklagelser från dogmatiker är det bättre att säga: som leder till åtgärder, som strider mot de arbetandes intressen), är inte ett mindre, utan snarare ett större ont.

Brist i marxismen

På denna punkt lider den marxistiska teorin av en obestridlig brist, som måste övervinnas. Den socialistiska rörelsen erkände tidigt faran för att de egna funktionärerna skulle kunna utvecklas från folkets tjänare till deras mer eller mindre despotiska herrar.

Inte bara anarkisterna, utan också Karl Marx, Friedrich Engels, den unge Karl Kautsky, den unge Leo Trotskij, Jean Jaures, Rosa Luxemburg, den unge Nikolaj Bucharin, hos den

¹¹ Denna förklaring till maktövertagande, ”politisk expropriation”, kännetecknar i dag inte bara trotskisterna. Den dök också upp i resolutionen på Kommunistpartiets 19:e kongress i Sovjet.

¹² Denna integration ägde rum i tre på varandra följande steg: de socialistiska företrädarnas integrering i den borgerliga staten; arbetarbyråkratins tilltagande sammansmältning med de övre skikten iden borgerliga statens institutioner; en begynnande sammansmältning mellan de ”socialdemokratiskt-statliga komplexen” senkapitalismens nya ”datoriserade” privata sektor.

¹³ Relationen mellan nomenklaturen, arbetarklassen, bönderna, den ”nya mellanbourgeoisin” och intelligentian har jag undersökt i detalj i min bok *Das Gorbatschow-Experiment*, Athenäum-Verlag, Frankfurt am Main 1988.

¹⁴ Dessa institutioners borgerliga natur bryter framför allt fram i sådana situationer. I Portugal 1975 förkunnade ofta de ledande socialdemokraterna sin beslutsamhet, att bekämpa den ”anarkospontanism” som fanns bland delar av arbetarklassen. De ”räddade” emellertid inte ”demokratin”, som inte hotades mer av arbetarna än vad ”socialismen” hotades av folkmassorna på den Himmelska Fridens Torg i Beijing. De räddade däremot kapitalismen. I dag kan man avläsa följderna av denna räddning på den sociala tillbakagången.

Vladimir Lenin som *skrev Staten och revolutionen* och i hans sista skrifter såväl som Otto Bauer har mer än en gång framhållit detta.

Teorin kunde emellertid inte överflygla den materiella verkligheten. De traumatiska händelserna 1914, såväl i de kapitalistiska som därefter i de post-kapitalistiska länderna, var nödvändiga för att socialisterna och arbetarklassen skulle bli medvetna och helgjutna anti-byråkrater och stödja sig på en ingående vetenskaplig analys. Detta har delvis skett.

Misstroendet mot all slags byråkrati, också mot den som finns i de stora kapitalistiska företagen och i de så kallade demokratiska staterna, är i dag mer förankrat i folks medvetande än någonsin. Det är absolut positivt.¹⁵ Det leder till socialismens växande identifiering med de arbetandes självaktivitet, självorganisering och självbestämmande. Det är inte bara en tillbakagång till gamla värden och sanningar. Det är ett absolut nödvändigt steg framåt för att det socialistiska projektet åter ska bli trovärdigt för människorna.

Det kommer att leda till nya positiva erfarenheter — liknande den ryska Oktoberrevolutionen 1917 eller Katalonien sommaren 1936. Men de sker på ett bredare plan och med samhällsliga erövringar, som ställer den framskridna kapitalismen i skuggan.

Om de arbetandes skepsis slutligen ska övervinnas krävs det också att den blir varaktig.¹⁶

Fyra timmars arbetsdag!

Ett omedelbart införande av fyra timmars arbetsdag av en framtida socialistisk regering (arbetar- eller folkmakt) i ett större land skulle t ex kunna vara den utlösande faktorn och skulle dessutom mötas av jubel från löntagare över hela världen. En radikal arbetstidsförkortning är nödvändig för att alla självförvaltningsprojekt ska bli framgångsrika.

Om inte producenterna och medborgarna har tid att sköta sina egna angelägenheter, kommer samhällets uppdelning i styrande och styrda att leva kvar eller automatiskt uppstå på nytt.

En sådan arbetstidsförkortning leder också av nödvändighet till att den fulla sysselsättningen upprätthålls inom ramen för en snabb tillväxt av arbetsproduktiviteten med en avtagande ekonomisk tillväxt.

I samma riktning pekar kraven från feministerna — att minska det slit som yrkesarbetande kvinnor drabbas av på grund av sin dubbla arbetsdag — och miljöaktivisterna.

Framför allt motsvarar den en tvåfaldig, såväl subjektiv som objektiv, förändring, som orsakas av den tredje teknologiska revolutionen och den allmänna kris som det borgerliga samhället drabbas av som en följd av denna.

Tvärtemot myterna — som aldrig bevisats empiriskt — avvisar arbetarna alltmer den omtalade (protestantiska? japanska?) arbetsetiken. Mindre arbete och mer tid att leva — det är huvudkravet, också i Japan.

Det är resultatet av det som jag i andra sammanhang kallat för ”värderevolutionen.” Denna beror främst på en negativ, vardaglig erfarenhet av monotont, mekaniskt, repetitivt och icke-

¹⁵ Avvisandet av all byråkrati skall inte förväxlas med ett samtycke till privatisering, då offentliga monopol och byråkrati ersätts av privata, av vilka de förstnämnda åtminstone är något lättare att kontrollera. Än mindre skall det förväxlas med ett samtycke till den begynnande nedrustning av det sociala skyddsnetet, som de flesta väljare nästan överallt, också i USA, avvisar.

¹⁶ Den materiella möjligheten att förverkliga detta mål, utan att rubba den rådande ekologiska jämvikten, ligger i de existerande enorma produktiva reserverna (produktionskapacitet som står outnyttjad eller används till destruktiva ändamål) — uppskattningsvis 50-60 procent av världens ekonomiska potential. Rustningskostnaderna utgör bara en del av dessa.

kreativt arbete i ett helvetiskt arbetstempo, som tröttar ut och samtidigt förstör den kroppsliga och mentala hälsan.

Senkapitalismens akilleshäl

Här visar sig senkapitalismens akilleshäl. Under senkapitalismen görs visserligen — med mindre framgång än vad som i allmänhet antas — försök att integrera löntagarna som konsument. Det går att försöka integrera eller åtminstone neutralisera dem som medborgare. Men det kommer aldrig att gå att integrera dem som producenter.

Det kapitalistiska systemet medför att producenterna inte kan vara fria och suveräna. Ett verkligt fritt arbete är arbete, som kontrollerar och bestämmer över sig självt och där de arbetande själva beslutar vad de skall producera, hur de skall producera och för vem de skall producera.

Detta är endast möjligt under ett samhällssystem med fritt förenade producenter, ett socialistiskt samhällssystem. Under kapitalets herravälde är det omöjligt, eftersom kapitalismen kräver att lönearbetet kontrolleras.¹⁷

I dag beror arbetsproduktivitetens ökning, eller den makroekonomiska ”optimeringen”, till 99 procent på verktygens beskaffenhet och kvalitet, ett rationellt, d v s planerat, flöde av produkter och lagerhållningen,¹⁸ såväl som producenternas skicklighet, uppmärksamhet och ansvarskänsla.

Såväl kapitalismens som de byråkratiskt eller marknadsbyråkratiskt planerade östeuropeiska systemens största ekonomiska misslyckande består i att de inte lyckats väcka denna uppmärksamhet och ansvarskänsla hos löntagarna.

Löntagarna protesterar mot det slitsamma arbetet — av egen erfarenhet vet de att de själva förr eller senare får betala priset för det, medan frukterna tillfaller andra. De japanska kapitalisternas bemödanden att lösa dessa problem genom lagarbete och kvalitetscirklar slår av samma skäl till sist fel: arbetarna vill inte slita och släpa utan att de får något för det.

Fritt förenade producenter

Endast ett system med fritt förenade producenter kan utveckla kontroll och kreativitet och såväl individuell som kollektiv ansvarskänsla, utan att en stor del av den nya teknologins potential förblir outnyttjad och slösas bort. Denna befrielse förutsätter just en radikal omvandling av relationen mellan arbetstid, utbildningstid (kvalifikation, information, bildning) och fritid — och att de fördelas över hela livet.¹⁹

De praktiska erfarenheterna bekräftar alltså det befogade ide förutsägelser som Marx gjorde i *Grundrisse*: vid ett visst teknologiskt-vetenskapligt utvecklingsstadium utgör fritiden — inte arbetstiden — rikedomens källa och måttstock.

¹⁷ Hyllningarna till marknadsekonomin har något otidsenligt och förlegat över sig med tanke på massproduktionen och storindustrin. Alla stora kapitalistiska företag planerar sin produktion årtal (upp till tio år) i förväg. De har alla avdelningar och ledningar för planering. Fördelen med marknadsrelationer blir framför allt tydlig inom småindustri och tjänsteproduktion.

¹⁸ Den kritiske ungerske marxisten Janossy pekade redan på 1960-talet på kapitalismens motsägelsefulla tendens, att framför allt i tider av industriell expansion samtidigt frambringa en industriell reservarmé (arbetslöshet plus sjunkande utbildningsnivå) och en tydlig brist på högkvalificerad arbetskraft.

¹⁹ Därtill lämpar sig den nyligen utkomna, spektakulära boken av den visserligen konservativa amerikanske sociologen Vance Packard; *The Rich and the Super-Rich. How Much is Too Much?*, Little, Brown & Co, London 1989. Den för tidigare välbekanta studier framåt som Ferdinand Lundberg; *The Rich and the Super-Rich* och C. William Domhoff; *Who Rules America Now?* Angående förhållandet mellan arbete och fritid under den tredje teknologiska revolutionen, se Andre Gorz senaste bok.

Sammanfattning: Vi lever fortfarande i ett kapitalistiskt system; den avgörande makten ligger fortfarande i storkapitalets händer.²⁰ Denna makt har förödande följder för miljarder människor, som hotar att bli katastrofala. Socialisterna måste kämpa för att förena de utsugna och förtrycktas kamp för bättre villkor genom att systematisk förbereda sig på att under gynnsamma villkor tillsammans med befolkningsmajoriteten ta makten.

IV

Samtidigt som de socialistiska projekten förlorat mycket av sin trovärdighet, är socialismen nödvändigare än någonsin tidigare i historien. Det handlar inte bara om ekonomiska effektivitet. I går var alternativet ”Socialism eller barbari.” I dag är alternativet bokstavligen ”Socialism eller död.”

Marxister förebrås ofta för att de underskattat kapitalismens anpassningsförmåga och dess ledande personers flexibilitet inom näringsliv och politik. Detta är inte platsen för att undersöka i vad mån denna förebråelse är välgrundad. Den innehåller sannolikt en kärna av sanning.

Den långa ekonomiska expansionens påverkan på samhället 1948 till 1973 (i USA och Storbritannien 1940 till 1973) har utan tvekan överraskat marxisterna. Lika överraskade är liberalerna och de nykonservativa (jämför det upprörda skallet mot John Maynard Keynes och nykeynesianerna). Priset för att de förlitat sig på staten (”etatism”) blir utarmning genom inflation, förkunnar de. Denna profetia har inte gått i uppfyllelse — åtminstone inte i de imperialistiska metropolerna.

Ändå hade marxisterna rätt då de pekade på det allt högre pris som mänskligheten får betala för kapitalismens fortsatta anpassning. Priset mänskligheten fick betala för att slutgiltigt komma ur den ”långa depressionsvågen” från 1913 till 1939 var andra världskriget: 80 miljoner döda och ett dittills okänt barbari (Auschwitz, hungersnöden i Bengalen 1942/43, Hiroshima). Hur högt skulle inte priset bli för ett tredje världskrig, även om kärnvapen inte skulle användas?

Destruktivkrafter

Min andra centrala tes, som övertygelsen om nödvändigheten av den ”marxistiska socialismen” stöder sig på, innebär att den tröskel *vid vilken kapitalismen blir oförmögen att anpassa sig, rycker allt närmre*. Den periodiska förvandlingen av de kapitalistiska produktivkrafterna till destruktivkrafter tenderar att bli permanent .

Självförstörande katastrofer hotar inte bara civilisationens överlevnad, utan också den mänskliga artens överlevnad i ordets fysiska bemärkelse.

Apokalypsens fyra ryttare är redan på jakt. Redan stryker deras illaluktande andedräkt våra ansikten:

- en hotande förintelse genom krig;
- en hotande förstörelse av den naturliga miljö som är absolut nödvändig för människans överlevnad;
- en hotande masshungersnöd i Tredje världen;
- ett ”dualistiskt” samhälle hotar att uppstå i vilket ett omfattande armod återuppstår och de demokratiska friheterna börjar vittra sönder i de imperialistiska metropolerna.

Det första hotet visar sig först och främst i risken för ett kärnvapenkrig, vars förödelse ingen förnuftig människa kan förneka. Detta är emellertid inte det enda hotet. Så länge som det finns

²⁰ Inskränkningen av strejkrätten (förbud mot solidaritetsstrejker) och pressfriheten (*under förevändning av ”statens säkerhet”*) under Magaret Thatcher i Storbritannien är i detta sammanhang mycket oroande.

kärnkraftverk skulle ett världskrig med konventionella vapen ha samma effekt. Biologiska och kemiska vapen hotar att få motsvarande konsekvenser.

Begreppet ”konventionella vapen” förlorar mycket av sin betydelse, eftersom de producerade bomberna och andra icke-nukleära sprängladdningar har en sprängkraft som är lika stor eller t o m större än den som fälldes över Hiroshima — för att inte tala om ”dödsstrålar” och andra leksaker som militärer och strateger sneglar på bakom sina skrivbord.

Också det andra hotet märks allt tydligare. Medvetandet om miljön är ingen lyx för rika länder. Det motsvarar ett verkligt hot mot hela mänskligheten, som ökar tydligt i Sovjet, Östeuropa, Brasilien, Mexiko och Indien. En rad ansedda vetenskapsmän anser denna katastrof vara mer sannolik än faran för förintelse genom krig.

Svält och massdöd

Det tredje hotet upplevs dessvärre allt mindre också inom vänsterkretsar i såväl väst som öst. Invånarna på den södra delen av jordklotet är naturligtvis förtrogna med det eftersom de ser och upplever det dagligen. Därför skall vi ge två exempel:

- Enligt UNICEF dör varje år 16 miljoner barn i Tredje världen på grund av hunger och sjukdomar som är möjliga att bota.
- Vart femte år dör lika många som under hela andra världskriget — ett *världskrig mot barnen i Tredje världen vart femte år!* Detta är resultatet av hur det av vissa socialister så prisade världskapitalistiska systemet faktiskt fungerar.

I de fattigaste länderna i tredje världen har näringsintaget hos hälften av invånarna sjunkit till en nivå, som sedan världsdepressionens inledning ligger på ca 1700 kcal per dag. Det innebär en undernäring som är jämförbar med de nazistiska koncentrationslägren innan 1940, d v s innan de egentliga förintelslägren dök upp.

Det fjärde hotet upplever delar av storstädernas invånare som en påtaglig realitet. Man behöver bara uppsöka och med egna ögon se det i vissa kvarter i Harlem eller Bedford-Stuyvesant i New York, i delar av Glasgow eller Liverpool eller för att inte tala om Neapel eller Palermo.

De utländska tillfällighetsarbetarna i vissa av Paris kvarter, som precis som de tidigare ”daglönarna” tålmodigt väntar i timmar utan några sociala förmåner, illustrerar denna bedrövliga utveckling.

De långsiktiga konsekvenserna för arbetarklassen har knappt förståtts: bland unga svarta och puertoricaner i USA har arbetslösheten redan stigit till över 40 procent och det oerhörda elände, modlöshet och förfall, som följer denna sociala tillbakagång, har redan fått resultat.

Den långsamma söndervittringen av de demokratiska fri- och rättigheterna i metropolerna sammanfaller med att de slås sönder till smulor i Tredje världen.²¹ Enligt Amnesty International förekommer i dag i fler än 60 av världens länder systematisk, ja t o m institutionaliserad, tortyr.

Är det för sent?

En och annan som accepterar denna dystra bild, säger kanske: Det är redan för sent — apokalypsens fyra ryttare kommer med säkerhet att döda oss.²² De har emellertid fel.

²¹ En av de främsta förespråkarna för denna riktning är den brittiske professorn E.P. Thompson (*Exterminism and Cold War*, Verso Press, London 1982).

²² Eduard Bernstein; *Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie*, Berlin, Dietz-Verlag, 1989.

Det finns inga som helst bevis för att den arbetande mänskligheten skulle ha förlorat förmågan att stoppa färden mot avgrunden, att den inte skulle lägga den teknologi som den själv har skapat under sin egen kontroll, att det inte skulle förintä vaperbestånden och slutgiltigt stoppa vapenproduktionen, att den inte skulle återställa den hotade ekologiska jämvikten och att förse och bota de utfattiga massorna i Tredje världen och andra delar av världen med föda.

Denna förmåga finns och för att omsätta den i praktiken, behövs en vilja att handla, en handlingsplan och framför allt den verkliga (politiska och ekonomiska) makten för att förhindra att någon (vem det vara månde) går i motsatt riktning.

Förutom anhängarna av tesen om ”exterminism” [utplåning] finns det de som beskyller de revolutionära marxisterna för ett ”överdrivet katastroftänkande”. Visserligen bestrider de inte hotande farorna, men de tror inte att de är så överhängande. Det rör sig bara om marginella företeelser, som redan mildrats genom regeringarnas och expertisens duglighet. Problemen växer inte, utan blir allt mindre, och allt kommer att bli bra.

Revolution och reform

Detta är en fortsättning på en gammal diskussion, som sedan ett århundrade pågått inom arbetarrörelsen och som nu har inträtt i sin tredje fas. Denna diskussion motiverar i grunden motsatsen mellan ”reformister” och ”revolutionärer.”

Enligt Eduard Bernstein, den socialdemokratiska gradualismens fader,²³ som tänkte betydligt klarare och konsekventare än de flesta av sina lärjungar och efterföljare, leder den röda tråden i det borgerliga samhällets utveckling under vårt århundrade till att (framför allt de explosiva) motsättningarna i samhället minskar.

Det uppstår allt färre ekonomiska kriser och kriserna blir allt mindre djupa.

Därför blir motsättningarna i samhället allt mindre, diktaturerna ständigt allt färre och demokratin utvidgas ständigt. Krigen och de våldsamma konflikterna upphör därigenom gradvis. Följden blir att det uppstår allt färre revolutioner och i de ”civiliserade” länderna inga revolutioner alls.

Mot Bernstein stod framför allt Rosa Luxemburg. Hon hävdade att trots att de kapitalistiska motsättningarna under vissa bestämda perioder – i dag skulle vi kunna tillfoga: de ”långa expansionsvågorna” – minskar *består vårt århundrades grundläggande tendens av en skärpning, inte försvagning, av det borgerliga samhällets egna motsättningar.*

Det skulle därför uppstå allt svårare ekonomiska kriser jämfört med 1800-talet. Framför allt skulle det uppstå fler diktaturer och fler revolutioner, fler krig och mer våld med väsentligt mer förstörelse än då.

Rosa Luxemburg fick rätt

Det kan inte råda någon tvekan: Rosa Luxemburg, inte Bernstein, fick rätt!

Kom ihåg följande ödesdigra data: 1914, 1917, 1918/19, 1920, 1922 (Mussolini griper makten), 1925-27 (den andra kinesiska revolutionen), 1929, 1931 (Japan angriper Manchuriet), 1933, 1935 (Italiens angrepp på Etiopien), 1936, 1937, 1939, 1942 /43 (hungersnöd i Bengalen), 1945, 1946 /47 (oroligheter med anledning av Indiens delning, första kriget mellan Israel och arabstaterna), 1949, 1950 (Koreakriget), 1954 (revolution och krig i Algeriet), 1956 (suezkrisen), 1959 (den kubanska revolutionens seger), 1962 (USA:s intervention i Indokina), 1967 (det tredje kriget i Mellersta Östern), maj 1968, den ”heta hösten” i Italien 1969, 1970-

²³ Genom SALT-överenskommelsen minskade kärnvapnens sprängkraft med mindre än 5 procent. Overkillkapaciteten kommer att finnas kvar.

73 (revolutionärt uppsving och Pinochets statskupp i Chile), 1973 (israeliskt-egyptiskt krig), 1974 / 75 (revolution i Portugal, den första generaliserade världsrecessionen), 1978 (revolution i Iran), 1979 (revolutionens seger i Nicaragua), 1980-82 (den andra generaliserade världsrecessionen), 1987 (börskraschen) osv.

Sedan 1935 har det endast funnits ett år utan krig. Sedan 1945 har det funnits 80 krig. Ska det vara så svårt att förstå vad det beror på? Åtminstone när gäller bedömningen av vårt århundrade, tycks just revolutionärerna vara de realistiska. De försonliga reformisterna tycks vara de som drömmar.

Önsketänkande och drömmier

Inga tecken tyder på att motsättningarna under senkapitalismens plötsligt skulle ändras. När Gorbatjovs "revisionistiska" rådgivare ansluter sig till de hovsamma socialdemokraterna och förkunnar, att 2000-talet kommer att kännetecknas av klassernas försoning och samarbete, måste man svara dem: "Vilken planet pratar ni om? Ert önsketänkande är helt igenom utopiskt."

Den brittiske historikern Eric Hobsbawm, som efter årtionden av försvar av stalinismen gått över till nyreformisternas läger, förklarar att både oktoberrevolutionen och grundandet av den Kommunistiska Internationalen var fel, eftersom de grundades på tre hypoteser, som inte förverkligats: kapitalismens sammanbrott, revolutionens utbredning till Tyskland och möjligheten att bygga socialismen i ett land.

Den tredje hypotesen, som tillskrivs Lenin, är en uppenbar osanning som för övrigt motsäger de båda första. Den första respektive andra är klassiska spetsfundigheter: en tes formuleras avsiktligt överdrivet så att den framstår som absurd.

Lenin, Trotskij och deras anhängare förutsade varken kapitalismens sammanbrott eller den tyska revolutionens säkra seger. Däremot förutspådde de att kapitalismen skulle drabbas av utomordentligt svåra kriser och att revolutionära kriser skulle uppstå i Tyskland. Utgången av dessa kriser skulle framför allt bero på den "subjektiva faktorn", det socialdemokratiska och kommunistiska partiet. I vilken mån har dessa förutsägelser visat sig vara felaktiga?

Förnuftets väg

Slutligen finns de som i stora drag delar vår uppfattning men likväl drar motsatta slutsatser. Dit hör många "ortodoxa" kommunister i såväl de kapitalistiska som de östeuropeiska länderna (bl a ett fåtal av Gorbatjovs "revisionistiska" rådgivare) vissa vänstersocialdemokrater och framför allt många "gröna" och radikalfeminister.

De argumenterar så här: Eftersom vi hotas av katastrofer som kan förinta oss, kommer den härskande klassen till sist att slå in på förnuftets väg, eftersom den inte vill begå självmord. Den kommer att acceptera ett radikalt, fredligt biläggande av de värsta konflikterna och kriserna.

Det är helt klart att det monopolistiska storkapitalet förstår att ett världskrig skulle innebära dess egen död. Det betraktar inte längre — till skillnad från 1914 och 1939 — ett sådant krig som en lösning på den ekonomiska krisen. Kapitalisterna kan inte "bemästra" krisen genom att sälja varor till döda kunder.

De har precis som Gorbatjov förstått, att världskriget efter kärnvapnens överkill-kapacitet inte längre är politikens fortsättning med andra medel. Det är därför möjligt och förnuftigt, att tillsammans med dessa regeringar ta de första stegen mot ett avskaffande av kärnvapen och rädda världen.

Ingen förnuftig människa kan avvisa Gorbatjovs initiativ och förslag om nedrustning.

Felet de gör är att de generaliserar samarbetets tillfälliga framgångar.²⁴ Imperialismen har visserligen intresse av att förhindra självmord genom kärnvapen och t o m att begränsa kapprustningen en aning.²⁵ Imperialismen har dock inget som helst intresse av att fullständigt stoppa kapprustningen. ”Det militär-industriella komplexets” intressen står i vägen. Vapenproduktionen utgör en alldeles utmärkt ”ersättningsmarknad” under en utdragen depression. Detta hävdade Rosa Luxemburg redan innan första världskriget och all erfarenhet säger detta.²⁶

Dessutom har bibehållandet av kärnvapen blivit en bestående och ofrånkomlig dogm hos de flesta socialdemokratiska och borgerliga regeringar, vilket dessvärre exemplet Francois Mitterrand visar. (Jag betvivlar starkt att en socialdemokratisk regering under Neil Kinnock i Storbritannien, Vogel/Lafontaine i Tyskland eller Craxi/Occhetto i Italien skulle förhålla sig annorlunda. Man får hoppas att detta är fel).

Lokala konflikter

Misstaget består dessutom i att de klart underskattar faran för att ”lokalt” begränsade militära konflikter, spridningen av kärnvapen eller misstag p g a felaktig information eller tekniska fel kan utvecklas till kärnvapenkrig.

Så länge kärnvapen och kärnkraftverk finns någonstans på jorden, finns denna fara kvar. Även om risken är marginell — är det ändå förnuftigt eller ansvarsfullt att betrakta mänsklighetens fysiska överlevnad som en fråga om tur och att anta att denna marginal aldrig kommer att överskridas?

Det är också felaktigt att utgå ifrån att de ledande politikerna i kapitalistiska länder som förfogar över kärnvapen för alltid kommer att vara rationellt tänkande statsmän i ordets vanliga betydelse (redan de amerikanska presidenterna Roosevelt-Truman – Eisenhower – Kennedy – Nixon – Carter – Reagan – Bush visar en viss avtagande tendens av intelligens och rationellt tänkande och de hindrades ändå av sina främsta rådgivare).²⁷

Hypotesen visar en bristande verklighetsförankring eftersom den bortser från hur allvarliga ekonomiska, sociala och politiska kriser påverkar urvalsprocessen av politiker i de kapitalistiska länderna.²⁸

Adolf Hitler

Vi känner åtminstone till ett fall, Tyskland, där den härskande klassen släppte fram respektive möjliggjorde, att makten utövades av en skrupulös äventyrare utan några hämningar, en fullständig nihilist. En person som var beredd att sätta allt på spel och ta risken att förstöra sitt land, sitt folk och sin regering och själv begå självmord.

Jag tvivlar inte på att Hitler t o m skulle ha använt kärnvapen (även med överkillkapacitet) i sitt eget land. Japan undgick med en hårsån sommaren 1945 att falla i händerna på en lika sinnesrubbad människa.

²⁴ Precis som Sovjet har USA med hänsyn till storleken av dess budgetunderskott intresse av en viss dämpning av rustningsutgifterna (eller snarare den årliga ökningen).

²⁵ Detta är den mest värdefulla delen av Luxemburgs bok *Die Akkumulation des Kapitals*.

²⁶ Ordningsföljden Gurion, Moshe Dayan, Golda Meir, Shimon Peres, Rabin, Begin, Shamir resp Sharon väcker än mer oro.

²⁷ Man kan förstå, att Gorbatjovs ideologer fruktar en skärpning av kapitalismens ekonomiska, sociala och politiska kris i denna mening. Men fruktan kan inte ersätta den vetenskapliga analysen av den löpande utvecklingen. När det kommer till lämpliga medel för att neutralisera denna fara, är de dessutom dåliga rådgivare.

²⁸ Michael Harrington; *Socialism, Past and Future*, Arcade Publishing, New York 1989.

Vem kan garantera, att något liknande inte återupprepas i ett kärnvapenland? Innebär det inte återigen, att man lättsinnigt sätter människans fysiska överlevnad på spel? Är det inte ytterst oförnuftigt och oansvarigt?

Det avgörande felet bakom dessa antaganden, är att inte den annalkande katastrofen sammankopplas med det kapitalistiska systemet som sådant. Om man slutgiltigt vill avskaffa krigsfaran, miljöhotet, tredje världens hunger och elände och faran för ett ”delat samhälle” i metropolerna, måste all teknologisk, ekonomisk och social utveckling underkastas ett *medvetet prov på mänsklighet*.

Det måste med andra ord samtidigt gå bortom kortsiktiga kalkyler och fördelar, partiella och splittrande intressen, nationalstaternas suveränitet och tävlan.

Detta är uppenbarligen oförenligt med ett system som är beroende av privategendom, konkurrens och jakten på privat rikedom – det kapitalistiska systemet.

Motsättningarna mellan en partiell rationalitet och en global, bitvis explosiv och fördärvlig irrationalitet ligger inneboende i detta system och kommer först att upphöra med det.

En reformerad kapitalism?

Det utmärkande för alla försonliga, reformistiska och nyreformistiska pseudolösningar på mänsklighetens kris – oavsett vilka mystifierande idéer de innehåller (”blandekonomi”, ”möjlig socialism” enligt den brittiske historikern och ekonomen Alec Noves modell o s v) – är att de implicit utgår från att kapitalismen lever kvar.

Den lärdaste, skarpsinnigaste socialdemokratiske teoretikern var amerikanen Michael Harrington, som tyvärr dog för en kort tid sedan. Han lyckades i sitt sista verk²⁹ dra en del slutsatser.

New York Times uppriktiga kommentar om dem var att de leder till en reformerad kapitalism. Så är det verkligheten. Därför kan inte den ”reformerade kapitalismen” stoppa marschen mot avgrunden. Därför utgör den inte någon ersättning för den absolut nödvändiga socialistiska samhällsomvandlingen.

En moralisk revolution

Ofta sägs det att om den katastrof som hotar oss ska förhindras, måste en verklig revolution av mentaliteten, en verklig moralisk revolution komma till stånd. ”Dubbelmoralen” i det mänskliga beteendet, som bestäms av om man befinner sig i en ”*in-group*” eller ”*out-group*”, måste en gång för alla övervinnas.

Om man översätter det till Sigmund Freuds begreppsvärld innebär det: benägenheten till förstörelse (Thanatos) måste slutgiltigt övervinnas av tendensen till kontrollerade, civiliserade nöjen (den av överjaget tyglade Eros).

Intresse motsättningar

Men historien visar att ”dubbelmoralen” — att man använder olika etiska regler beroende på om det är en medlem av en *in-group* (oavsett om det gäller horder, klaner, sociala klasser, stammar eller stater) eller *out-group*— varken har sin grund i människans inneboende ondskan eller i arvsynden.

²⁹ Denna roll spelade särskilt de religiösa tvisterna från 400- till 1700-talet, t ex den katolska kyrkans återkommande tvister och reformationen.

Den beror främst på *intressekonflikter och intressekonflikter och den kamp som dessa för med sig*. ”Dubbelmoralen” förändras under historiens gång p g a intressekonflikterna och den sociala miljö människor föds, växer upp och gör sina erfarenheter i.

Att vilja göra upp med ”dubbelmoralen”, att vilja förhindra att de aggressiva, självförstörande tendenserna i det mänskliga beteendet får överhanden och samtidigt vilja behålla ett samhälle som grundas på konkurrens och aggressiv strävan efter personlig vinning, är den sämsta av alla illusioner. Det innebär att man styr ännu mer direkt mot katastrofen.

Endast ett samhälle som grundas på samarbete, solidaritet och en medveten demokratisk kontroll av samhällsutvecklingen gör det *möjligt* — mer kan vi inte lova — att övervinna ”dubbelmoralen.” Endast där blir det *möjligt* att undgå den annalkande katastrofen. Det är ett samhälle som består av fritt förenade producenter, den ”marxiska socialismen” för att använda Alec Noves termer. Det enda samhälle som det i dagens värld är värt att helhjärtat arbeta för.

V

Socialismen, såsom jag har ser den, är nödvändig. Är den också möjlig? Eftersom kapitalismen leder och har lett till otaliga kriser, kommer frågan om avskaffandet av kapitalismen att ställas. Dagens kapitalism har skapat de ekonomiska och kulturella förutsättningar som är nödvändiga för att den ska kunna störtas: de mänskliga och materiella produktivkrafter som är i stånd att bygga upp ett världsomspännande system av fritt förenade producenter.

Det finns likväl ytterligare två förutsättningar för socialismens förverkligande:

- Den första är av politisk-social natur: viljan hos en grupp av människor med en vidsträckt potentiell makt, att påtvinga motståndaren sin vilja precis så mycket som krävs för att inte det mål som eftersträvas redan från början ska äventyras;
- Den andra är politisk och organisatorisk: deras skicklighet att leda detta svåra företag till framgång.

Ingen av dessa förutsättningar är i dag given. Ingen av dem uppstår automatiskt ur de ”objektiva förutsättningarnas” mognad, civilisationens djupa kris eller de katastrofer som hotar mänskligheten. Båda kommer att utvecklas långsamt, stegvis och under lång tid. Det krävs mycket tid, möda, skarpsinne och trägenhet för att sluta med kortsiktig realpolitik och inte längre offra det väsentliga. Det gäller att skapa de absolut nödvändiga subjektiva förutsättningarna för socialismens seger. Dessa skapas av flera sammanhängande faktorer:

- den ekonomiska utvecklingen;
- klassernas storlek och sociala potential;
- den ekonomiska, kulturella och politiska utvecklingen;
- de breda befolkningslagrens medvetande och mentalitet;
- de materiella intressenas betydelse;
- erfarenheter;
- samspelet mellan erfarenheter, medvetenhet och de politiska partiernas och fackföreningarnas tillbakahållande eller stimulerande inflytande.

Av alla dessa länkar på den långa slingrande kedjan, är den avgörande de materiella intressenas påverkan på beteendet, där ideologiska konflikter ofta spelar en stor roll.³⁰ Därför glädjer sig den västeuropeiska borgarklassen och de prokapitalistiska ideologerna i Östeuropa

³⁰ D v s alla som av ekonomiska skäl är *tvingade att sälja sin arbetskraft*. Formeln som går tillbaka till Marx och Engels, användes ordagrant av Plechanov och Lenin i den ryska socialdemokratins första program. Man kan naturligtvis utgå från en annan definition av arbetarklassen. Den kommer emellertid då att stå i motsättning till den marxistiska analysen av kapitalismen i sin helhet.

alltför tidigt över den ”kommunistiska ideologins” kris och fall i Sovjet och Östeuropa. De drar slutsatsen, att det handlar om en kapitalistisk återuppbyggnad.

De förstår inte att de samhällskrafter som släppts fria genom glasnost har motstridiga intressen. De flesta löntagare kommer att använda glasnost för att kämpa för sina egna intressen. De står i motsättning till den despotiska, hypercentraliserade nomenklaturen och anhängarna av en överdriven ekonomisk liberalism. De sovjetiska gruvarbetarnas strejk belyser detta ganska klart.

Arbetarklassens ställning

Arbetarklassen i det marxistiska begreppets mening³¹ är den enda samhällskraft i världen i dag som är tillräckligt mäktig att undanröja kapitalismen, rädda mänskligheten undan de hotande katastroferna och förverkliga en högre civilisation av fritt förenade producenter.

I dag omfattar arbetarklassen mer än en miljard människor över hela jorden, d v s den är starkare än någonsin. Under nästa århundrade kommer arbetarklassen att stärkas och bli större – inte tvärtom. Detta är min tredje centrala tes i genomgången av socialismens framtid.

Det handlar om en historisk tendens, inte specifika situationer, länder eller geografiska områden. Därför måste den samtidigt jämföras med tendenser som löper i motsatt riktning.

Som så ofta under kapitalismens historia då kapitalet är starkare än arbetarna, kan skapandet av nya företag framkalla en – om än begränsad – minskning av antalet löntagare i de ”gamla” länderna industriregionerna. Men denna minskning kommer ändå mer än väl att uppvägas av ökningen av antalet löntagare i de regioner och länder som industrialiseras.

Lazarusskikt

Den spektakulära ökningen av antalet tjänstemän och kvinnor i arbetarklassen – bägge positiva fenomen – åtföljs av negativa fenomen som den oroväckande utbredningen av ett oerhört stort skikt av utfattiga, det Marx kallade arbetarklassens ”Lazarusskikt.” Den relativa försvagningen av vissa av arbetarklassens traditionella bastioner i de ”gamla” länderna³² utjämnas inte helt av utvecklingen av nya.

Den viktigaste frågan är ändå vilken av de båda motstridiga tendenserna som på lång sikt kommer att få överhanden i världsmåttstock. De flesta empiriska data, som finns i dag, leder till slutsatsen att i världsmåttstock och på lång sikt försvagas inte arbetarklassen utan ökar i antal – den upplöses inte utan sammanhållningen kommer att öka.³³

Att de offentliganställda blivit en av fackföreningsrörelsens mest stridbara och effektiva grupper, är en klar bekräftelse på denna historiska tendens.³⁴ Och nya bastioner för arbetarrörelsen uppstår inom centra för telekommunikationer, det offentliga transportväsendet (även flyglinjer och flygplatser), sjukhus, banker och skolsystemet.

³¹ Det gäller särskilt gruv-, järn-, stål- och bilindustrin och företag som Renault i Billancourt, kolgruvorna i Wales och Skottland, gruvorna i Ruhrområdet, bilfabrikerna i Detroit, Mitsubishi-varvet i Japan o s v.

³² Fiat i Turin, Volkswagen i Wolfsburg, Toyota osv, de stora petrokemiska anläggningarna, de stora oljeraffinaderierna, fabriker för elektriska och elektroniska apparater förblir arbetarbastioner i Japan, Europa och USA, även om sysselsättningen minskat något där.

³³ I vissa länder kan man t o m räkna läkarna dit, som allt oftare arbetar som löntagare. Denna samhällsförändring har förändrat deras förhållningssätt på ett grundläggande sätt (de privatpraktiserande läkarna har stått och står i allmänhet avvisande till fackföreningarna och arbetarrörelsen).

³⁴ Omedelbara krav innebär inte nödvändigtvis ekonomiska krav. Sjukvårdspersonal kan kämpa för en förbättring av sjukvården, för ett bättre tillvaratagande av sina kunskaper, mot den hierarkiska strukturens stelhet o s v. Den anti-fascistiska kampen — ett i huvudsak politiskt krav — spelade en väsentlig roll vid mobiliseringen av arbetarna 1934 till 1939.

Där förenas och organiserar sig tusentals — regionalt och nationellt uppåt hundratusen — löntagare, vars förmåga att lamslå det kapitalistiska näringslivet och ”utmana” det borgerliga samhället är imponerande. Och effekterna kan bli bra mycket större än tidigare.

En generalstrejk inom järn- och stålområdet eller inom bilindustrin lamslår inte ett lands totala näringsliv. En generalstrejk bland anställda inom elproduktion, telekommunikationer, kommunikationer eller bankväsendet lamslår det med säkerhet.

Det är precis detta saken gäller, när man talar om *arbetaraktionens objektivt antikapitalistiska potential*:

- förmågan att kunna lamslå hela det kapitalistiska näringslivet;
- att förhindra att det fungerar efter borgarklassens logik och regler;
- att ersätta näringslivets och statens organisationer med sina egna.

Ingen annan samhällskraft löntagarna besitter i dag denna potential.

Löntagarna utgör redan mer än 90 procent av de förvärvsarbetande i världens fem mest industrialiserade länder. I mer än dussinet länder uppgår andelen till cirka 80 procent.

Vem kan oskadliggöra dem när de sätter sig i rörelse? De tyska socialistiska skaldernas ord från 1800-talet: ”Alla hjul står still, när dina starka armar så vill” svarar vida mer mot 1900-talets verklighet än 1800-talets.

Den aktiva strejken

Nu skulle man kunna invända: Strejkerna inom den offentliga sektorn kan lättare ”slås sönder” eller förbjudas genom lagstiftning. De är impopulära bland brukarna, framför allt bland låginkomsttagarna. Men löntagarna har med sitt föredömliga praktiska förnuft redan hittat en spektakulär möjlighet att slå tillbaka detta hot; den aktiva strejkens metod.

”Allmänheten” uppskattar säkert inte när sjukhusens personal maskar, när tunnelbanan, bussar och tåg till förorterna står stilla, när strömmen slås av en del av dagen eller när barnen måste stanna hemma för att lärarna strejkar.

Men löntagarna skulle stödja de strejkande om tunnelbanan, buss och tåg var gratis, om vården fungerade på sjukhuset och om barnen kunde gå till skolan där lärarna låter dem leka eller låter bli att följa de officiella läroplanerna. ”Allmänheten” skulle applådera om de strejkande inte slog av strömmen, utan helt enkelt lät bli att avläsa elmätarna.

Den aktiva strejken inom den offentliga sektorn förenar två empiriskt belagda tendenser i arbetarklassens medvetande i dag:

- dels att begränsa sig till de mest angelägna frågorna (det gäller i sista hand att uppnå noggrant bestämda fördelar, inte att avskaffa kapitalismen);³⁵
- dels att inte längre låta sig hämmas av borgarklassens ”traditionella värderingar.”

När dessa tendenser smälter samman i en generalstrejk som innefattar alla yrkesgrupper och som varar längre än 24 eller 48 timmar, kommer det till sist att uppstå en verklig motmakt mot staten, d v s en dubbelmakt. Alla revolutionära kriser i ett högindustrialiserat land kommer att följa denna modell.

³⁵ Historien har för övrigt tydligt visat hur artificiell denna ”arbetsdelning” är. 1920 kunde den tyska socialdemokratiska regeringen endast förhindra den reaktionära Kapp-von Lüttwitz-kuppens framgång tack vare den politiska generalstrejken – den mest framgångsrika i historien — samtidigt med arbetarnas omfattande beväpning.

Fackförening och parti

En av den klassiska socialdemokratins mest skamliga påståenden, som också den moderna socialdemokratin och stalinisterna och post-stalinisterna tog fasta på, är den funktionella ”arbetsdelningen” mellan parti och fackföreningar.

Fackföreningarna skall enbart befatta sig med arbetarklassens omedelbara materiella krav. Partiet skall vara den som innehar rätten att ”befatta sig med politiken” (d v s med valen till riksdag och regering). I praktiken utesluter detta all utomparlamentarisk aktivitet från de arbetandes sida i politiska frågor.³⁶ Ännu värre: det utesluter arbetarna från all politisk aktivitet förutom rösträtten. Det gör politik till enbart en angelägenhet för partiernas generalstab.

Detta är bara spetsfundigheter: fackföreningarna skall företräda ”gruppintressen”, medan riksdagsgrupperna och de demokratiska regeringarna skall företräda ”folkviljan (folksuveräniteten)”.

Men bedrägeriet står klart när man konstaterar att ledamöter och regeringar, som valts på plattformen X, tar sig rätten att i stället genomföra beslutet XY eller t o m ”icke-X.” Vem har givit dem denna rätt?

De avslöjas lätt om man kräver att beslutande folkomröstningar skrivs in i programmet. Fackföreningar, arbetare och stora medborgargrupper måste få rätten att förelägga väljarna varje slags krav – varför inte valplattformens krav X som partiet gav upp? – och det behöver inte bara handla om ekonomi. Kanske skulle fruktan för väljarna förhindra olämpliga val-löften och att man utan betänkligheter låter dem falla.

Substitutionism

Utomparlamentariska aktioner blir verkligt politisk i den aktiva strejken och generalstrejken och möjliggör det stegvisa övervinnandet av de arbetandes ”opolitiska hållning”.

Och det är just den ”opolitiska inställningen” som de hänvisar till som vill rättfärdiga, till varje pris framkalla, vidmakthålla och konsolidera sin ”substitutionism”.

En av Karl Marx största förtjänster var att han – i motsats till de första socialisterna och de första kommunistiska revolutionärerna som Gracchus Babeuf – oupplösligt förband det ”socialistiska projektet” med arbetarklassens egen aktivitet och egna organisationer: ”arbetarklassens befrielse kan bara vara dess eget verk”, inte någon högre makts verk som Guds, kejsarens, regeringens eller partiets.

Regeringar eller partier kan visa sig vara oersättliga för befrielsen, men endast på det oavvisliga villkoret att de möjliggör, främjar och stimulerar de arbetandes aktivitet och direkta organisering. När de bromsar eller förhindrar detta, är de inte längre värdefulla eller nödvändiga.

Detta har efter Marx och Engels väl förståtts och upprepats av Trotskij, Rosa Luxemburg, Lenin från 1905, den unge Bucharin, Antonio Gramsci m fl. Därför kommer socialismen inte att kunna övervinna krisen och alltså inte heller ha någon framtid, så länge den inte befriar sig från alla kvarlevor av substitutionism.

Motmakt

Den allmänna strategi för att övervinna socialismens kris som jag skisserat här – det skulle vara skrattretande att gå vidare och lägga fram en katalog av regler eller taktiska förslag som

³⁶ Se min broschyr [Om leninismen](#), 1973.

skulle gälla för 150 olika länder! – är inte resultatet av drömmarna hos en intellektuell i sitt elfenbenstorn.

Den generaliserar endast en tendens som redan delvis avtecknar sig i de stora arbetarstriderna under de senaste årtiondena: generalstrejken i Belgien 1960/ 61, maj -68 i Frankrike, den ”heta hösten” i Italien 1969, den portugisiska revolutionen 1974/75, Solidarnosc uppkomst i Polen 1980/81 (inte 1989 års), de stora strejkerna i Brasilien under 80-talet och de sovjetiska gruvarbetarnas strejk 1989.

Tendensen till motmakt är synlig i alla dessa fall för varje fördomsfri iakttagare utan skygglappar.

Återigen: det handlar om en tendens eller t o m ”spirande tendens”, inte fullständigt förverkligad eller ens medvetet förverkligad. Min hänvisning till ”Marx socialistiska projekt” innehåller ingen idealisering av arbetarklassen. Jag åsyftar alltid arbetarklassen, såsom den är med sina goda egenskaper och brister – båda grundas på ett ”dåligt” samhälle (å ena sidan det kapitalistiska samhället, å den andra det byråkratiska post-kapitalistiska samhället).

Den har uppstått i samhällen behäftade med brister, men är inte helt enkelt en frukt av dessa, såsom äpplet är äppelträdet. Ty den utvecklas och växer till sig såväl i symbios med som i opposition till sin omvärld.

Förtruppen

För Marx kan socialismen endast vara resultatet av den faktiska arbetarklassens faktiska kamp, inte den inbillade, förmenta klassens. Arbetarklassens medvetenhet är som regel ännu inte tillräcklig för att bygga upp ett bättre samhälle. Därför behöver den en medveten, organiserad förtrupp. Därför förblir jag en oförbätterlig leninist³⁷ – förutsatt att leninismen inte slår över i substitutionism.

En av arbetarklassens svagheter – som försämras tiofaldigt av dess partiers och fackföreningars reaktionära inställning och de dithörande teoriernas efterblivenhet – har blivit uppenbar under det senaste årtiondet: svårigheterna och ibland t o m vägran att övervinna sexism, machism och mansvälde inom sina egna led.

Detta har sina rötter i den samhällseliga institutionen ”kärnfamiljen”. Det är det huvudsakliga skälet till att det har utvecklats en feministisk massrörelse självständig från den organiserade arbetarrörelsen.

Samma konstaterande gäller i stort för miljö- och anti-kärnkraftsrörelsen. I början stötte de ofta på en verklig fientlighet inte bara inom delar av fackföreningsrörelsen, utan också i delar av själva arbetarklassen, som i dem såg ett hot mot sina arbeten.

De ”nya sociala rörelserna” måste genom sina erfarenheter lära sig, att de frågor som de väckt och som är avgörande för frigörelsen och mänsklighetens överlevnad, inte kan lösas utan att kapitalismen avskaffas. När denna ”självkritik” vunnit insteg i den feministiska och ekologiska rörelsen och nått allt bredare delar av arbetarklassen, har arbetarrörelsen vunnit mäktiga bundsförvanter för socialismen.

³⁷ Många förväxlar den tredje teknologiska revolutionens konsekvenser, däribland den av kapitalet kontrollerade ”information” som sysselsätter allt fler löntagare, med att storkapitalet skulle ersättas av specialister och vetenskapsmän. Man tror alltså att TV, tekniker, pressen, reklambyråer, opinionsinstitut, för att inte tala om universiteten, ”kontrollerar” massmediamogulerna Benedetti, Bernard Tapies, Trump, Maxwell, Murdoch, Forbes, Bertelsman och allt vad de heter och att inte de allsmäktiga, arroganta trusterna och bankerna kontrollerar dessa tjänare.

Men allra viktigast är att knyta banden med massrörelserna i tredje världen. I den takt som industrialiseringen fortskrider där kommer arbetarklassen att få en allt större vikt i rörelserna, något som i imponerande utsträckning redan är fallet i Sydafrika.

Men förbundet mellan arbetar- och bondekvinorna och kampen för en jord- och stadsreform (för att lösa det brännande problemet med sluminvånarnas elände) är absolut nödvändigt för att leda massrörelsen till seger. Och massrörelserna kommer trots "supermakternas", imperialismens och den lokala borgarklassens ansträngningar att stävja eller undertrycka den, alltid att återuppstå.

Nationalismen

Jag har framhållit, att tendensen till arbetarklassens ökade styrka och sammanväxande är världsomspännande. Vid första anblicken tycks detta vara fullständigt illusoriskt. Har inte nationalismen ett större inflytande på den internationella arbetarklassen än någonsin? Hur många av de arbetande tror på, handlar efter och ställer krav enligt den gamla devisen: "Proletärer i alla länder, förena er!"?

Har inte de stora masspartierna och de stora fackföreningarna visat sig oförmögna att handla gemensamt på internationell nivå? Fördes inte den "proletära internationalismen" systematiskt på avvägar då den användes av de förmenta "ledande länderna" (tidigare den maktavande byråkratin).

Har inte alla dessa bakslag och motgångar sin orsak i löntagarnas olika intressen i sina respektive länder (många gånger också inom olika löntagargrupper i samma land). Detta kommer t ex till uttryck i de stora löneskillnaderna, som vidmakthålls genom en uppdelad arbetsmarknad...

Internationalisering

Argumenten är utan tvekan delvis sanna. Men detta ifrågasätts av kapitalismens grundläggande utvecklingstendens mot slutet av vårt århundrade: produktivkrafternas internationalisering leder, trots allt statligt och ideologiskt motstånd, till kapitalets och klasskampens internationalisering.

700 multinationella företag behärskar i dag världsmarknaden. Deras förmåga att kullkasta all nationell politik och ett eller några länders motstånd, kommer att öka ytterligare. Det är åtminstone på lång sikt den objektiva grunden för den proletära internationalismens nödvändiga och möjliga pånyttfödelse.

Socialismen kommer att omfatta hela världen — eller så existerar den inte alls. För att undvika de katastrofer som hotar oss är den *socialistiska världsfederationen* den enda möjliga framtidslösningen. Radioaktiva moln kommer inte att göra halt vid gränserna, varken vid de suveräna staternas eller vid ett "Förenata Europas", den "islamska världens" eller det "socialistiska lägrets" gränser.

Produktivkrafternas och kapitalets internationalisering kommer att vara den ekonomiska grundtendensen under de kommande årtiondena. Just därför kommer det varken att bli ett "postindustriellt samhälle" eller ett "datasamhälle". Inte heller kommer kapitalets makt att ersättas av "kunskapens makt" eller en tillbakagång för arbetarklassen.³⁸

³⁸ En Mapam-minister, medlem av Socialistinternationalen, godkände att alla skolor stängdes under 18 månader i de ockuperade områdena i Palestina och hindrade därmed unga palestinier från att lära sig läsa och skriva. Är detta förenligt med de mänskliga rättigheterna? Borde man inte i detta fall överväga att offra "statens säkerhet"?

Än en gång vill jag betona de moraliska förutsättningarna för att socialismen skall återfå sin trovärdighet. Om inte socialisternas praktiska handlande överensstämmer med grundsatserna eller programmen, kommer människorna fortfarande vara skeptiska.

Endast socialismen är i dag i stånd att obehålligt och förbehållslöst kämpa för mäns och kvinnors rätt och förvärv. Men det innebär, att socialister *aldrig* får underordna män och kvinnors rätt under några hänsyn till staten, inte heller till den stat de själva förvaltar.³⁹ Det innebär att de själva måste garantera denna rätt inom arbetarrörelsen och den socialistiska rörelsen.

Åter tar upp kampen...

När socialismen åter tar upp kampen mot utsugning, förtryck och orättvisa över världen och inte längre identifierar sig med de ansvariga för missdåden, när den åter systematiskt handlar efter Marx kategoriska imperativ, att under inga förevändningar tillåta försämringar av människors levnadsvillkor oavsett det ”politiska pris” det för med sig på kort eller medellång sikt, då kommer den till slut bli en oövervinnlig moralisk och politisk kraft. Då kommer den att fullständigt återupprätta det socialistiska projektets trovärdighet.

Då hör socialismen framtiden till – oavsett hur lång tid processen tar och trots de talrika (här gör jag mig inga illusioner) hinder som den måste övervinna.

(augusti 1989)

Översättning och redigering: *Ingemar Sandström*

Översatt ur: INPREKORR, nr 235, 236/237, 238, 1991